

Sintaktičko nazivlje u školskom diskursu

Petković, Sandra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:737772>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Sandra Petković

Sintaktičko nazivlje u školskom diskursu
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Sandra Petković

0009073467

Sintaktičko nazivlje u školskom diskursu

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Anastazija Vlastelić

Rijeka, rujan 2019.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Sintaktičko nazivlje u školskom diskursu* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Anastazija Vlastelić.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstveno istraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Sandra Petković

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija	2
3. Predmet proučavanja sintakse	4
4. Nazivlje rečeničnih članova	6
4.1. Predikat	6
4.1.1. Osnovna škola	6
4.1.2. Srednja škola	9
4.1.3. Gramatike	12
4.2. Subjekt	21
4.2.1. Osnovna škola	21
4.2.2. Srednja škola	23
4.2.3. Gramatike	27
5. Zaključak	32
Popis literature	35
Sažetak	37

1. Uvod

Predmet je ovoga istraživanja sintaktičko nazivlje u udžbenicima i gramatikama namijenjenim osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju. Proučavajući jezikoslovnu literaturu tijekom studiranja, uočila sam da se nazivi za istu sintaktičku kategoriju razlikuju, čak i među udžbeničkom literaturom, što mi je otvorilo brojna pitanja.

Nazivlje se definira kao sustav naziva koji se upotrebljavaju u određenom znanstvenom ili nekom drugom području. Prilikom uvođenja znanstvenoga naziva treba voditi brigu o njegovoj usklađenosti sa strukom, ali i sa standardno jezičnom normom. Drugim riječima, stručnjaci određenoga područja utvrdit će zadovoljava li naziv sve zahtjeve struke, dok jezikoslovci utvrđujuje li naziv u skladu s normom hrvatskoga standardnog jezika (Hudeček – Mihaljević 2009: 11).

Nakon uvodnog dijela rada slijedi metodologija istraživanja, u kojoj je dan pregled i kratak opis korištene literature. Posebna će se pozornost u ovom radu posvetiti nazivima samostalnih rečeničnih članova (predikat i subjekt). Svrha je rada upozoriti na neujednačenost sintaktičkog nazivlja za istu kategoriju među školskim udžbenicima, ali i razlike u nazivlju te jezične razine između udžbenika i suvremenih gramatika hrvatskoga standardnog jezika. Udžbenici osnovne i srednje škole koji služe kao izvor nisu stariji od 2014. godine, a riječ je o udžbenicima za peti i sedmi razred osnovne škole te za treći razred gimnazije i strukovne škole jer su to razredi u kojima se obrađuju promatrane sintaktičke kategorije odnosno dijelovi jezika u vezi s njima.¹ Na kraju slijedi zaključak te popis korištene literature i sažetak rada.

¹ Misli se na razdoblje zaključno sa školskom godinom 2018./2019.

2. Metodologija

Tema je ovoga završnog rada sintaktičko nazivlje u školskom diskursu. Poticaj za izbor teme bio je članak Luke Vukojevića *Nekoliko sintaktičkih naziva*(2007.), u kojemu autor uzima u obzir ne samo noviju sintaktičku teoriju i metodologiju nego se velikim dijelom osvrće i na tradicionalne spoznaje. Vukojević se bavi podsustavom naziva funkcionalnih kategorija, funkcionalnih razreda riječi, podsustavom naziva višečlanih vezničkih jedinica ili podsustavom naziva sintaktičkih adverbijala. Posebnu je pozornost posvetio nazivima *surečenica* i *parataksa*². Zaključak je njegove analize da u dotadašnjoj literaturi za određene jedinice nema općeprihvaćenog naziva, stoga i sam autor predlaže nazive koji su, po njemu, transparentniji i u skladu s ostalim sintaktičkim nazivljem.

Udžbenička je literatura kojom sam se koristila:

- udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole *Hrvatska krijesnica 5* autora Slavice Kovač, Ante Bežen i Mirjane Jukić(Naklada Ljevak, 2014.) te *Riječi hrvatske 7* za sedmi razred osnovne škole autorica Ele Družijanić Hajdarević, Gordane Lovrenčić Rojc, Zorice Lugarić i Valentine Lugomer(Profil, 2015.);
- udžbenici za treći razred srednje škole *Fon-Fon 3* Dragice Dujmović-Markusi i Terezije Pavić-Pezer za gimnaziju (Profil, 2015.) te *Vjedi*Snježane Zrinjan za strukovnu (četverogodišnju) školu (Alfa, 2015.).

Nadalje, u analizu su uključene suvremene gramatike: *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje* Stjepka Težaka i Stjepana Babića (Školska knjiga, ¹⁶2007.), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića (Školska knjiga, ²2007.) te *Hrvatska školska gramatika* Lane Hudeček i Milice Mihaljević

²Naziv preuzet iz Vukojević2007.

(Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017.). Razlog je odabira tih gramatika taj što, konkretno, Težak-Babićeva naglašava narav priručnika, a ne udžbenika za učenje; ističe svoju svestremenost jer „pojedini udžbenici služe samo za jedan razred za stjecanje određenog dijela znanja, a jezično je znanje cjelovito i zato uvijek treba obnavljati ono što se zaboravlja i učiti ono što treba znati“ (Težak – Babić 2007: 5). Silić-Pranjkovićeva gramatika namijenjena je uporabi u gimnazijama i visokim učilištima, a specifična je zbog drugačije koncepcije u odnosu na dotadašnje „školske“ gramatike. Gramatika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje najnovija je gramatika te od nje očekujem najviše noviteta u nazivlju. Namijenjena je učenicima viših razreda osnovne škole i učenicima srednjih škola, a autorice Milica Mihaljević i Lana Hudeček ističu da je jedno od načela na kojima se *Hrvatska školska gramatika* temelji i načelo sustavnosti i terminološke ujednačenosti: „Posebna je pozornost posvećena terminološkoj ujednačenosti. Nazivlje je u najvećoj mjeri usklađeno s nastavnim planovima i programima, ali i s *Hrvatskim pravopisom* i novijim terminološkim spoznajama objavljenim u radovima o jezikoslovnome nazivlju“ (Hudeček – Mihaljević 2017: 5).

Ujednačavanje nazivlja u literaturi namijenjenoj obrazovanju od izuzetne je važnosti jer učenici tijekom školovanja nadograđuju postojeća znanja, pa nedosljednost u nazivlju može dovesti do nejasnoća; drugim riječima otežat će širenje spoznaja i usvajanje novih znanja.

3. Predmet proučavanja sintakse

Suvremena kroatistička literatura definira sintaksu kao „dio gramatike u kojemu se proučavaju odnosi među jedinicama u nizu, tj. odnosi među riječima i njihovim oblicima, odnosi među spojevima riječi, odnosi među rečenicama (*surečenicama* ili *klauzama*) u složenoj rečenici te odnosi među rečenicama u tekstu. Takvi odnosi tiču se razmještaja (kombinacije) jezičnih jedinica i nazivaju se sintagmatskima“ (Silić–Pranjeković 2007: 183). Primjerice takav odnos ima jedinica *moj* i jedinica *prijatelj* u sintagmi *moj prijatelj*, također i odnos između jedinice *moj prijatelj* i jedinice *kupuje* u rečenici *Moj prijatelj kupuje stan*, odnos između glavne surečenice *Moj prijatelj kupuje stan* i zavisne surečenice *jer je dobio nov posao* u složenoj rečenici *Moj prijatelj kupuje stan jer je dobio nov posao*. Primjeri pokazuju da se u sintaksi radi o trima tipovima jedinica, a to su: riječi, spojevi riječi (*sintagmemi*) i rečenice. Osim sintagmatskih, sintaksa proučava i paradigmatske odnose, koji se tiču odabira ili selekcije jezičnih jedinica. Primjerice u rečenici *Moj prijatelj kupuje stan* jedinica *moj* može biti zamijenjena jedinicom *naš*, jedinica *prijatelj* može biti zamijenjena jedinicom *susjed* itd.

Riječi i oblici promjenjivih riječi kao jedinice sintaktičke razine određuju se na način da se proučava njihova služba u spojevima riječi, rečenicama ili u tekstu. Njihova se sintaktička obilježja dijele na dvije skupine, samoznačne riječi (samoznačni oblici) i suznačne riječi (suznačni oblici). Suznačne riječi i oblici ne mogu sami za sebe biti sastavnice spojeva riječi niti mogu samostalno funkcionirati kao članovi rečeničnog ustrojstva.³ Suprotno tomu, glagoli, imenice, pridjevi, brojevi i prilozi ubrajaju se u samoznačne riječi i kao takve mogu zauzimati poziciju samostalnih rečeničnih članova (predikat, subjekt,

³ Misli se na oblike pomoćnih glagola, kao i na prijedloge, veznike i čestice. Zamjenice se također ubrajaju u suznačne riječi, ali one mogu biti sastavnice spojeva riječi zbog toga što je njihova funkcija da zamjenjuju samoznačne riječi (Silić – Pranjeković 2007: 184).

objekt, priložna oznaka) ili nesamostalnih rečeničnih članova (atribut i apozicija) (Silić–Pranjaković 2007: 184).⁴

U nastavku ovog rada detaljno će se analizirati predikat i subjekt, samostalni rečenični članovi koji ostvaruju i gramatičku (sročnost, upravljanje) i semantičku vezu s glagolom predikata.⁵

⁴Kategorija se predikatnog proširka također ubraja u nesamostalne rečenične članove, međutim autori je na ovom mjestu ne spominju.

⁵ Za razliku od priložne oznake koja je s predikatom povezana, načelno, semantički, pa je samim time neobvezatni član rečeničnoga ustrojstva.

4. Nazivlje rečeničnih članova

4.1. Predikat

4.1.1. Osnovna škola

Kategoriju *predikata* učenici prvi put susreću u petom razredu osnovne škole (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006), nakon što su detaljno upoznati s promjenjivim i nepromjenjivim vrstama riječi. Lekciji o predikatu prethodila je lekcija o glagolima u kojoj su učenici učili o glagolskom vremenu, glagolskom broju i glagolskoj osobi. Udžbenik *Hrvatska krijesnica 5* Slavice Kovač, Ante Bežena i Mirjane Jukić⁶ objašnjava predikat nakon kratkog ulomka u kojemu ističe sve glagole, kako bi se učenici prisjetili već naučenog. Zatim se navodi definicija: „Glagol u rečenici ima službu izricanja što tko radi ili što se događa s nekim/nečim. Ta služba glagola u rečenici zove se predikat“ (Kovač i dr. 2014: 107).

Ići ćemo na sladoled. (Kovač i dr. 2014: 107)

Također, naglašava da je predikat temeljni rečenični dio te navodi samo jednu vrstu – *glagolski predikat*.

Mojoj sestri Nives mobitel je zvonio cijelo jutro. (Kovač i dr. 2014: 107)

Učenike se upozorava na razliku između službe i vrste riječi: vrsta riječi je glagol, a služba je predikat. Također, kako bi olakšali razumijevanje predikata učenicima koji se prvi put susreću s tim pojmom, udžbenik je prilagođen njihovom uzrastu, pa u obliku ilustracije dodatno naglašava:

- da predikat može stajati na bilo kojem mjestu u rečenici (na početku, u sredini ili na kraju):

Mislite li na nas?

⁶Udžbenici će se navoditi prema prvom autoru.

*Što vi **mislite** o nama?*

*O tome **ne mislite**.* (Kovač i dr. 2014: 108)

- da može izricati bilo koji oblik vremena (prošlo, sadašnje, buduće):

*Dubravka **je pjevala**.*

*Dubravka **pjeva**.*

*Dubravka **će pjevati**.* (Kovač i dr. 2014: 108)

- i da se može sastojati od jedne ili više riječi:

*Rado **plešem**.*

*Ja **želim plesati**.*

*Josip **je mogao plesati**.* (Kovač i dr. 2014: 108).

Detaljnija objašnjenja u vezi s predikatom dana su već u udžbeniku *Riječi hrvatske 7* za sedmi razred autorica Ele Družijanić Hajdarević, Gordane Lovrenčić Rojc, Zorice Lugarić i Valentine Lugomer. Prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006) učenici o predikatu uče u prvoj lekciji u poglavlju o rečenici, koje slijedi nakon početnog poglavlja o riječima. Osim jednake osnovne definicije predikata, novost u odnosu na peti razred je usporedba *imenskog predikata* s glagolskim. Glagolski je predikat izrečen samo glagolom koji može kao značenjsku dopunu imati drugi glagol u infinitivu:

Volim igrati šah. (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 40).

Imenski predikat izrečen je pomoćnim glagolom *biti* i nekom imenskom riječju koja je u pravilu u nominativu:

Na ovome prvenstvu mi ćemo biti pobjednici. (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 40)

Također, prvi se put u govorenju o predikatu spominje *neoglagoljena rečenica*:

Opet promašaj! (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 41),

te se navodi da se sadržaj predikata takve rečenice može odrediti prema smislu same rečenice ili iz onoga što joj prethodi ili slijedi, odnosno samog konteksta (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 42).

Vrste rečenica pripadaju gradivu sedmoga razreda. Najprije se učenike upoznaje s *jednostavnim* i *složenim rečenicama*, nakon čega slijede vrste *nezavisnosloženih*, a potom i *zavisnosloženih rečenica*, među kojima se prva uči predikatna rečenica. Udžbenik *Riječi hrvatske 7* započinje tumačenje predikatnih rečenica na primjeru jednostavne rečenice *Nagrada je neočekivana*, zatim je proširuje u složenu *Nagrada je kakvu nisam očekivao*, koju imenuje zavisnosloženom predikatnom rečenicom. Potom slijedi definicija koja kaže da „zavisnosloženu rečenicu u kojoj je zavisna surečenica uvrštena na mjesto imenske riječi imenskoga predikata glavne surečenice nazivamo predikatna rečenica“ (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 86). Također, navedene su vezničke riječi predikatnih rečenica (odnosne zamjenice **tko**, **što**, **koji** i **kakav**, veznik **da** te prilozi **kad** i **kako**).

Nakon našega poznanstva on neće biti što je nekad bio.

Njegov je osmijeh da ga ni zamisliti ne možeš.

Dobročinstvo je kad pomogneš drugima. (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 86)

Predikat je u osnovnoškolskim udžbenicima definiran jasno, a oprimjerenja su tipična te sadržajno i strukturno primjerena učeničkoj dobi i njihovu predznanju. Osobito je pohvalno što se u petom razredu navodi velik broj primjera kako bi se omogućilo što lakše razumijevanje. Smatram da je ispravno što se u petom razredu ne uči o imenskom predikatu jer bi taj dodatni pojam zasigurno otežao početno učenje o temeljnom rečeničnom dijelu i izazvao nejasnoće. S druge strane, pojam neoglagoljene rečenice trebao bi biti zastupljen već u petom razredu jer se učenici sa takvim rečenicama često susreću u svakodnevnom razgovoru (npr. svakodnevni pozdravi poput *Pozdrav! Sretno! Dobar dan!* i slično).

4.1.2. Srednja škola

Gimnazijski udžbenik *Fon fon 3* Dragice Dujmović-Markusi i Terezije Pavić-Pezer o predikatu govori u poglavlju Gramatičko ustrojstvo rečenice, koje slijedi nakon poglavlja Uvod u sintaksu te Rečenica i iskaz. Tema predikata proširuje se novim sadržajima s kojima se uvodi i nova terminologija, pa se tako nakon definicije predikata govori o gramatičkim svojstvima, koja se nazivaju *predikatne kategorije*, a čine ih: „kategorije *lica* (prvo, drugo i treće), *broja* (jednina, množina), *vida* (svršenost, nesvršenost) te *vremena* (sadašnjost, prošlost, budućnost) i *načina* (indikativ, imperativ, kondicional, optativ). Zahvaljujući njima, predikat otvara mjesto ostalim samostalnim rečeničnim članovima: subjektu, objektu, priložnoj oznaci“ (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 40). Primjer je rečenice kojom je rečeno i potkrijepljeno:

Redatelj je prikazao jučer u kinodvorani svoj novi film. (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 40)

Tomu slijedi govorenje o vrstama predikata. Definicija je za glagolski predikat proširena i detaljnije se objašnjava način izricanja: može se izreći „jednim glagolskim oblikom (*znate, čitali ste*) i pomoću dvaju ili više različitih glagola (*ne bi se moglo reći, trebalo je preskočiti*)“ (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 41). Imenski predikat objašnjen je nešto više i detaljnije, a navode se i nazivi koji, zbog programa za osnovnu školu, nisu bili ranije zastupljeni u tim udžbenicima: „Imenski predikat sastoji se najčešće od nekoga oblika pomoćnoga glagola *biti* – to je njegov glagolski dio i zove se *spona* ili *kopula*⁷ – i neke *imenske riječi*(predikatno ime): *Tolkien je pisac*. Sponom (kopulom) izričemo predikatne kategorije, ali ona sama ne može izreći značenje predikata, pa je u toj službi predikatno ime“ (Dujmović-Markusi dr. 2015: 41).

Dakle, naziv *spona* ili *kopula* u promatranom osnovnoškolskom udžbeniku uopće nije prisutan. Nadalje, dana je definicija *neoglagoljene rečenice* za koju se uz sintagmu neoglagoljena rečenica navode i nazivi *bezglagolska* te *eliptična(krnja) rečenica*, koji su napisani izdvojeno, u rubrici *Dobro je znati*.

Vatra! U pomoć! (Dujmović-Markusii dr. 2015: 42).

Udžbenik za strukovne škole *Vjedi Snježane Zrinjan* značajno odstupa od gimnazijskoga s obzirom na nazivlje u promatranj kategoriji. Definira predikat kao „jezgru rečenice. U službi predikata najčešće je glagol jer glagol u rečenici ima samo jednu ulogu, a to je da bude predikat ili dio predikata“ (Zrinjan 2014: 20).

Ljudi ne putuju radi putovanja, nego da mogu pričati o putovanjima.
(Zrinjan 2014: 20)

⁷ „U ulozi spone mogu se pojaviti i tzv. polusponski glagoli koji traže imensku dopunu u nominativu ili instrumentalu. To su glagoli *zvati se, bivati, činiti se* i dr.: *Zovem se Ivan. Bivam sve sporiji. Činili su se dobrim susjedima*.“(Dujmović-Markusi i dr. 2015: 41).

Umjesto naziva *gramatička svojstva* govori se o *gramatičkim obilježjima predikata*. Definicije su sukladne, jedino što udžbenik za strukovnu školu dodatno naglašava da predikat ima i *leksičko (stvarno) značenje*.⁸ Glagolski i imenski predikati objašnjeni su jednakom terminologijom kao i u gimnazijskom udžbeniku, a oprimjerenja su npr.:

Polo istražuje svijet. (glagolski)

Polo je istraživač. (imenski) (Zrinjan 2014: 21)

Također, i ovdje se spominju *neoglagoljena (bezglagolska, eliptična ili krnja)* rečenica, npr.:

Brzo! Pomoć!

Dobro jutro. Laku noć. (Zrinjan 2014: 22)

Tumačenje je predikatnih rečenica u već spomenutim srednjoškolskim udžbenicima jednako. Navode se podudarne definicije i vezničke riječi⁹. Jedina je razlika što gimnazijski udžbenik ima više primjera rečenica, npr.:

Oni su da ih boljih nema.

Glazba je da ću zaspati zbog nje.

Filmovi nisu što su nekad bili. (Dujmović-Markusii dr. 2015: 79),

dok je u udžbeniku za strukovne škole samo je jedan primjer predikatne rečenice:

Marko je da razigranijeg nećeš naći. (Zrinjan 2014: 56).

⁸ Tako npr. glagol *imati* znači *raspolagati materijalnim dobrima, korisnim predmetima, vrijednosnim stvarima i sl. kao njihov vlasnik ili posjednik; posjedovati* (prema *Rječniku hrvatskoga jezika*). (Zrinjan 2014: 20)

⁹ Odnosne zamjenice *tko, što, koji, čiji, kakav, koliki* veznik *da*.

Nakon analize kategorije predikata u srednjoškolskim udžbenicima može se zaključiti da gimnazijski udžbenik daje definiciju koja zahtijeva šire sintaktičko značenje u odnosu na onu iz udžbenika za strukovne škole. Opis kategorije predikata može se usporediti u osvnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima. Primjeri rečenica, koji su izrazito bitni za razumijevanje gradiva, najviše su zastupljeni u petom razredu osnovne škole i u udžbeniku za strukovne škole. S druge strane udžbenik za sedmi razred i gimnazijski udžbenik veći naglasak stavljaju na teorijski opis kategorije nego li na broj oprimjerenja. Nadalje, budući da se u školama potiče što veća uporaba suvremenog hrvatskog nazivlja, smatram da su nazivi *eliptična (krnja)* za neoglagoljenu vrstu rečenica suvišni jer su arhaični.

4.1.3. Gramatike

U Težak-Babićevoj *Gramaticihrvatskoga jezika* predikat se objašnjava vrlo jednostavno i sažeto: „Kazujući najčešće radnju, stanje ili zbivanje, predikat se obično izriče kojim glagolskim oblikom u nekom rodu, broju i vremenu ili načinu“ (Težak –Babić 2007: 229).

Zaspale su ptice i cvijeće.

Profesor će se ljutiti. (Težak – Babić 2007: 229)

Navode se primjeri za glagolski predikat:

Neki su pokušali pobjeći. (Težak –Babić 2007: 230)

te za imenski:

Dužnost je dužnost. (Težak –Babić 2007: 230)

Rečenice u kojima predikat nije izrečen u poglavlju o predikatu samo se spominju jer seo njima u ovoj gramatici govori u posebnom poglavlju pod naslovom *Neoglagoljena rečenica*, gdje su uz nazive *eliptična* ili *krnja* spominje i naziv *bezglagolska rečenica*.

Silić-Pranjkočeva *Gramatika hrvatskoga jezika* nudi najopširniji opis: „Naziv predikat potječe iz latinskoga jezika (*praedicatum*) i znači 'ono što se izriče o komu ili o čemu'. U starijemu hrvatskom jezikoslovlju za taj rečenični član rabio se i naziv *prirok*, koji je doslovan prijevod latinskoga *praedicatum*(tj. 'ono o čemu je rečeno', 'što je rečeno uza što drugo', 'što se pririče čemu drugom')“ (Silić –Pranjkoč 2007: 285). Definicija se navodi bez oprimjerenja. Zatim se opisuje uloga predikata u rečenici, s naglaskom na to da predikat sam sebi otvara mjesto i sadrži najviše obavijesti o drugim članovima rečenice. Nabrajaju se predikatne kategorije, kojih ima jedna više u odnosu na već spomenute kategorije iz gimnazijskog udžbenika¹⁰, a to je *kategorija prijelaznosti*. Svaka od kategorija također je i detaljno objašnjena. Tako se za kategoriju lica¹¹ i broja ističe njihova usmjerenost prema subjektu, u kategoriji vremena razlikuje se *indikativno izražavanje vremena* (prošlost, sadašnjost, budućnost) od *konjuktivnog (vezanog) izražavanja vremena* (određivanje vremena onoga o čemu se u rečenici govori prema iz konteksta poznatom vremenu). Kategorija načina ili kako se još naziva kategorija *modusa*, razlikuje *objektivnu modalnost*(odnos stvarnoga, mogućega i nestvarnoga) i *subjektivnu modalnost* (odnos govornika prema onome o čemu je u rečenici riječ). Kategorija vida odnosi se na sam predikat, odnosno glagol kojim je predikat izrečen, uspostavlja razliku između *nesvršenih (imperfektivnih)* i *svršenih*

¹⁰ To su kategorije lica, broja, vremena, načina i vida.

¹¹ Udžbenici ovu kategoriju također nazivaju *kategorija lica*, mogući naziv *osoba* umjesto *lica* nije navedena. Razlika je uočljiva jedino u osnovnoškolskim udžbenicima, u petom razredu koristi se naziv *glagolska osoba*, dok se u sedmom navode obje mogućnosti: *osoba/lice*.

(*perfektivnih*) radnji. Posljednja, *kategorija prijelaznosti* usmjerena je na odnos predikata i objekta (dopune). Naziva se još i kategorija *tranzitivnosti* odnosno *intranitivnosti* (*neprijelaznosti*) (Silić–Pranjковиć 2007: 286-288). Iz navedenoga je razvidno da Silić-Pranjковиćeva gramatika navodi različite nazive za isti pojam pri čemu na prvom mjestu nije uvijek onaj hrvatskoga porijekla.

Takav je slučaj i s vrstama predikata. Dok su u ostaloj literaturi prisutni samo nazivi glagolski i imenski, Silić–Pranjковиć ih dodatno dijele u podskupine. Tako glagolski predikat dijele na *jednostavni* i *složeni*, a imenski je uvijek *složeni*.

Jednostavni glagolski predikat je kada se u službi predikata nađe oblik samoznačnoga glagola:

Krećemo odmah. (Silić –Pranjковиć 2007: 288)

Jednostavnim glagolskim predikatima „pripadaju i oni koji se izražavaju složenim glagolskim oblicima, u kojima je pomoćni glagol nositelj gramatičkoga, a samoznačni glagol nositelj leksičkoga značenja“ (Silić - Pranjковиć 2007: 289), npr.

*Krenut ćemo*¹² *odmah.* (Silić –Pranjковиć 2007: 289)

Složeni glagolski predikat „nastaje udruživanjem suznačnoga glagola, modalnoga ili faznoga, i infinitiva samoznačnoga glagola“ (Silić –Pranjковиć 2007: 289).

Prestali su nas posjećivati. (Silić –Pranjковиć 2007: 289)

Imenske predikate dijele na *kopulativne* i *semikopulativne*. Imenski se predikati objašnjavaju pomoću gramatičkoga i leksičkoga značenja, „ta se dva značenja

¹² Predikat je morfološki, oblikom složen (sastoji se od složenoga glagolskog oblika), a sintaktički jednostavan (sastoji se od jednoga oblika jednoga samoznačnoga glagola) (Silić – Pranjковиć 2007: 289).

mogu razdvojiti i tako da gramatičko značenje bude obilježeno kopulativnim (sponskim) ili semikopulativnim (polusponskim) glagolom, a leksičko značenje kakvom imenskom riječju. To se npr. događa kad rečenicu *Susjed prodaje kuću* preoblikujemo u rečenicu *Susjed je prodavač kuće*. Takav se predikat naziva *imenskim predikatom* (Silić –Pranjковиć 2007: 289).

Kopulativni predikat „čini neki od oblika kopulativnoga glagola *biti*¹³ i imenskoga dijela koji je nositelj leksičkoga značenja. Kopulativni glagol služi samo za povezivanje subjekta i predikata (zato se i naziva kopulativnim ili sponskim), a imenski dio služi za identifikaciju subjekta ili za to da se onomu što znači subjekt pripise kakvo svojstvo“ (Silić –Pranjковиć 2007: 289).

Voljni su platiti koliko tražimo. (Silić –Pranjковиć 2007: 290)

Semikopulativni predikat sastoji se od oblika nekoga od semikopulativnih (polusponskih) glagola i imenskoga dijela. Semikopulativni glagoli razlikuju se od kopulativnih zbog toga što oni ne gube osnovno leksičko značenje, već je njihovo značenje takvo da mu je potrebna nadopuna. Takvi glagoli označuju da se nešto pripisuje subjektu ili objektu, ali ne sadrže obavijest o tome što se prenosi, nego se ta obavijest prenosi imenskim dijelom predikata. Ako se nešto pripisuje subjektu, riječ je o neprijelaznim¹⁴ glagolima, a oni koji pripisuju nešto objektu su prijelazni¹⁵ (Silić –Pranjковиć 2007: 290–291).

¹³ Ako se glagol *biti* javlja u rečenici u kojoj ne gubi svoje leksičko značenje (postojati, boraviti i sl.), onda nije riječ o kopulativnome glagolu, odnosno kopulativnome predikatu, npr. *Susjed je u Dubrovniku*. Dokaz tomu je danavedenu rečenicu možemo preoblikovati u rečenicu *Susjed boravi u Dubrovniku*, a rečenicu s kopulativnim predikatom, npr. *Susjed je prodavač*, nikako ne možemo preoblikovati u rečenicu **Susjed boravi prodavač*. (Silić – Pranjковиć 2007: 290).

¹⁴ Takvi su glagoli *postati/postajati, ostati/ostajati, izgledati, ispasti/ispadati, praviti se/napraviti se, osjetiti/osjećati se, zvati se/nazvati se* i sl. Imenski dio predikata s takvim glagolima dolazi u nominativu ili instrumentalu npr. *Postali su nerazumni* (Silić – Pranjковиć 2007: 291).

¹⁵ Takvi su glagoli *smatrati, držati, zvati/nazvati, prozvati, označiti/označavati, činiti/učiniti* i sl. Imenski dio predikata dolazi obvezatno u instrumentalu npr. *Time ćete ovo mjesto učiniti nesigurnim* (Silić – Pranjковиć 2007: 291).

Uz navedene vrste Silić i Pranjković izdvajaju i *višestrukosloženi predikat*, koji može biti *glagolski* (sastoji se od modalnoga ili faznoga glagola i samoznačnog glagola u infinitivu):

Nisu se mogli prestati optuživati. (Silić –Pranjković 2007: 291)

i *imenski* (također mu se mogu dodati modalni ili fazni glagoli):

Počela se osjećati prevarenom.(Silić –Pranjković 2007: 291).

U vezi je s predikatom građa u *Hrvatskoj školskoj gramatici* Lane Hudeček i Milice Mihaljević sadržajno bliska onoj u udžbenicima (čime je i ovdje potvrđena namjena ove gramatike).

Kategoriju predikata objašnjava se kao „središnji rečenični dio koji nije ovisan o drugim rečeničnim dijelovima, nego se drugi rečenični dijelovi uvrštavaju u rečenicu po gramatičkim svojstvima predikata. Predikati se dijele na glagolske i imenske“ (Hudeček –Mihaljević 2017: 128):

Kupit ću novu pernicu. (Hudeček –Mihaljević 2017: 128)

Profesor Kovač postao je ravnatelj. (Hudeček –Mihaljević 2017: 129).

Školska gramatika za vrste predikata navodi nazive koji se koriste i u osnovnoškolskom i srednjoškolskom udžbeniku. S druge strane, rečenice u kojima nema predikata naziva *neoglagoljene (bespredikatne) rečenice*, dakle njihov se naziv razlikuje od onih u udžbenicima (nema naziva *bezglagolska*,

eliptična ili *krnja!*). Takva je npr. rečenica *Vatra!*, gdje se predikat *gori* podrazumijeva (Hudeček –Mihaljević 2017: 129).¹⁶

Novost je u odnosu na ostatak literature da se pojam *predikatnog skupa* spominje u poglavlju o predikatu, a ne kao zasebno poglavlje. *Predikatni skup* čini predikat sa svojim dopunama: objektom, priložnom oznakom i predikatnim proširkom, npr.:

Dječak prilazi(P)daru(O)znatiželjan(PP). (Hudeček –Mihaljević 2017: 129).

Prema gramatici Stjepka Težaka i Stjepana Babića predikatna je rečenica ona koja se odnosi prema glavnoj kao dio imenskoga predikata te je s glavnom povezana odnosnim zamjenicama ili veznikom *da*, npr.:

To je što je.

On ti je da ga boljeg na kraju svijeta ne ćeš naći. (Težak – Babić 2007: 263).

Novost je u odnosu na sadržaje školskih udžbenika da predikatne rečenice mogu imati dvije vrste značenja, posljedično i vremensko, npr.:

Tata je da ne može biti bolji.

Pjesma je kad se pjeva. (Težak – Babić 2007: 263).

¹⁶ Ovakvo je bilo objašnjenje u tzv. tradicionalnim gramatikama hrvatskoga jezika, odnosno onima koje se nisu temeljile na generativno-transformacijskom pristupu (npr. gramatika Ivan Brabeca, Mate Hraste i Sretna Živkovića *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*te izdanja gramatike Stjepka Težaka i Ivana Babića objavljena prije 1992 godine (Stolac 2005)).

Također, navodi se još jedna vrsta predikatnih rečenica s obzirom na način vezivanja, a to su odnosne, npr.:

*Film je bez čega ja ne mogu*¹⁷. (Težak – Babić 2007: 263)

Silić-Pranjковиćeva gramatika, uz osnovnu definiciju predikatnih rečenica, posebno naglašava oblike pomoćnog glagola *biti* koji su spona ili kopula između osnovne i zavisne surečenice: *On je koji jest*, kao i suodnosne ili korelativne riječi (zamjenice ili pridjevi): *On je onaj koji jest*. Nadalje, u službi veznika mogu biti i vezna sredstva supstitutivnog tipa¹⁸ te veznik *da*:

Te su kuće (onih) čije su i prije bile.

Kuća mu je (takva) da je nema u okolici. (Silić – Pranjковиć 2007: 331)

Predikatne su rečenice u gramatici Lane Hudeček i Milice Mihaljević objašnjene najbližnije kao u udžbeniku za osnovnu školu *Riječi hrvatske 7*. Usporedno s jednostavnom rečenicom *On je dobar* navodi se predikatna *On je da boljšega nema*. Ističe se da u službi veznika mogu biti odnosne zamjenice *tko, što, koji* i veznik *da* (Hudeček – Mihaljević 2017: 153).

Situacija je da boljša ne može biti.

Ti si koji jesi. (Hudeček – Mihaljević 2017: 153)

¹⁷ Rečenica je dječji odgovor na pitanje što je film.

¹⁸Odnosne zamjenice i/ili pridjevi: *-koji, koja, koje; -kakav, kakva, kakvo; -čiji, čija, čije; -što* (Silić – Pranjковиć 2007: 330–331).

Analizom opisa kategorije predikata i predikatnih rečenica u promatranim udžbenicima i gramatikama dolazim do zaključka da je nazivlje u promatranj stručnoj literaturi ujednačeno. Razlike koje se navode vezane su za pristup s obzirom na nastavni plan i program, odnosno namjenu gramatike. To otvara pitanje razumijevanja gradiva, s obzirom na to da svaki udžbenik ili gramatika ima svoju svrhu, a u skladu s tim i koncepciju gradiva. Primjerice, predikatne su rečenice primjerenije i obuhvatnije objašnjene u udžbeniku za sedmi razred osnovne škole nego u udžbenicima za srednju školu. S druge strane, o predikatu je više rečeno u gimnazijskom udžbeniku nego u Težak-Babićevoj gramatici. U opisu kategorije predikata najviše se istaknula Silić-Pranjkovićeva *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, koja jedina nudi povijesne podatke o nazivu i porijeklu pojma *predikat*. Također, spomenuta gramatika obiluje stručnim i kompliciranim nazivima za koje smatram da su u skladu s njezinom namjenom (za gimnazije i visoka učilišta). Ipak, navedena obilježja rezultiraju time da je literatura teška za razumijevanje i proučavanje pa i osnovnoga rečeničnoga dijela. S druge strane, *Hrvatska školska gramatika* Hudeček – Mihaljević dijelom ima tradicionalniji rečenici, pa tako rabii nešto drugačije nazivlje (npr. rečenicu bez predikata naziva *bespredikatnom* (!). Takva je rečenica primjerice *Vatra!* Ovaj je naziv vezan za različito tumačenje tih rečenica, drugim riječima autorice Hudeček i Mihaljević za takve rečenice smatraju da predikat nije prisutan (zbog toga i koriste naziv *bespredikatne*), dok se u ostatku proučavane literature tumače kao rečenice s predikatom kojemu nedostaje glagolski dio (*neoglagoljene*).

Također, primjećuje se kako se u cjelokupnoj promatranj literaturi posebno upozorava na vezničke riječi predikatnih rečenica (odnosne zamjenice i veznik *da*, a u udžbeniku za sedmi razred među vezničkim riječima, dodatno se,

navode i prilozi *kad* i *kako*), no ukoliko se vrste rečenica promatraju s određenim predznanjem, poznato je kako se vezničke riječi u većini rečenica podudaraju te da se, načelno, samo po kriteriju veznika vrsta rečenice ne može sa sigurnošću odrediti. Stoga smatram da posebno upozoravanje na vezničke riječi predikatne rečenice nije uputno s obzirom na to da se već na sljedećoj kategoriji subjektivnih rečenica vidi da su nekavezna sredstva podudarna onima predikatnih rečenica.

4.2. Subjekt

4.2.1. Osnovna škola

Prema važećem Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006) u promatranom je udžbeniku za peti razred lekcija o predikatu smještena pred kraj udžbenika. Naime, Plan započinje jednoznačnim i višeznačnim riječima, zatim se predviđa učenje o promjenjivim i nepromjenjivim vrstama riječi, a nakon njihove detaljne razrade, kao što je već spomenuto, slijedi lekcija pod naslovom Predikat, u kojoj učenici uče o glagolskom predikatu, te naposljetku na red dolazi subjekt.

U udžbeniku za peti razred osnovne škole *Hrvatska krijesnica 5* Slavice Kovač, Ante Bežena i Mirjane Jukić *subjekt* se definira kao dio rečenice koji izriče vršitelja radnje i odgovara na pitanje *tko?* ili *što?* vrši radnju u rečenici. Najčešće se izriče imenicom ili zamjenicom u nominativu, npr.:¹⁹

Ivo ide u kupnju. (Kovač i dr. 2014: 112)

Ona više voli planinariti. (Kovač i dr. 2014: 112)

Udžbenik *Hrvatska krijesnica 5* također upozorava učenike da rečenica može imati jedan ili više subjekata, npr.:

Lav, magarac i lisica osnuju zajednicu. (Kovač i dr. 2014: 111)

Objašnjavaju se i rečenice u kojima subjekt postoji, ali nije izrečen te se takve rečenice naziva *rečenice s neizrečenim subjektom*, npr.:

Zatim naredi lisici. (Kovač i dr. 2014: 111)

Definicije u ovom udžbeniku izrazito su kratke i jednostavne, što se i očekuje znajući da je namijenjen početnicima u proučavanju ove jezične razine.

¹⁹Ostale semogućnosti ne navode.

Međutim, nedostatak je taj što učenici u tom stupnju obrazovanja, drugim riječima učenici koji se prvi put susreću s pojmom subjekta, neće moći razumjeti gradivo na temelju jednog ili eventualno dva primjera rečenica. Smatram da bi se usporedno s definicijama trebalo uvesti više primjerakako bi se učenicima olakšalo svladavanje gradiva.

Udžbenik za sedmi razred osnovne škole *Riječi hrvatske 7* Ele Družijanić Hajdarević, Gordane Lovrenčić Rojc, Zorice Lugarić i Valentine Lugomer o subjektu govori na početku poglavlja o Rečenici. Nadalje, obrađuje ostale samostalne i nesamostalne rečenične članove te vrste jednostavnih i složenih rečenica.

Subjekt je ovdje definiran vrlo slično definiciji u udžbeniku za peti razred, no naglasak se daje na slaganje s predikatom u glagolskoj osobi/licu, broju i rodu, npr.:

subjekt: *mi* (1. l. mn. / 1. o. mn.)

predikat: *osvojili smo* (1. l. mn. / 1. o. mn.)

(Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 41)

Osim *rečenice s neizrečenim subjektom* spominje i *besubjektну rečenicu*, koja u udžbeniku za peti razred nije spomenuta, npr.:

Bilo je napeto do posljednjega trenutka. (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 42)

Gradivo koje obuhvaća vrste rečenica u petom razredu također nije zastupljeno, stoga analiza subjektivnih rečenica počinje od udžbenika za sedmi razred, koji ih definira kao „zavisnosloženu rečenicu u kojoj je zavisna surečenica uvrštena na mjesto subjekta glavne surečenice“ (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 87), npr.:

Dogodilo se što nisam predvideo. (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 88)

Navode se vezničke riječi²⁰ u subjektivnim rečenicama pravila za pisanje zareza.²¹ Nadalje, boljem razumijevanju subjektivne rečenice pridonosi usporedba jednostavne rečenice *Dobročinitelj čini svijet boljim* i složene rečenice *Tko čini dobro, čini svijet boljim* (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 87).

Subjekt je u sedmom razredu definiran izrazito jasno i precizno jer se definicija temelji na prethodno usvojenim spoznajama. Usporedba definicija subjekta i predikata na istoj stranici izrazito doprinosi lakšem i boljem razumijevanju te razlikovanju tih pojmova. Budući da učenici lakše uče i pamt pomoću primjera, mali broj istih u kategoriji subjekta najveći je nedostatak. Također, smatram da bi se u sedmom razredu u definiranju temeljnih jezičnih pojmova trebalo više koristiti stručno nazivlje. Primjerice, pojam sročnosti se ne spominje, premda se govori o vezi predikata i subjekta, što može dovesti do teškoća u višim razredima obrazovanja kada se očekuje da učenik ima predznanja o ovoj kategoriji. Također, s obzirom na to da hrvatski standardni jezik nije sustavan upozoravanje na najčešće pogreške trebalo bi svakako biti prisutno od najranijih razreda, što, nažalost, većinom nije slučaj.

4.2.2. Srednja škola

Nastavni plan srednjoškolskoga gimnazijskog udžbenika za treći razred *Fon fon 3* Dragice Dujmović-Markusi i Terezije Pavić-Pezer temelji se na proučavanju područja sintakse. Nakon uvodnih poglavlja o sintaksi i rečenici i iskazu slijedi poglavlje pod naslovom Gramatičko ustrojstvo rečenice, u kojemu

²⁰ „Vezničke su riječi u subjektivnim rečenicama odnosno zamjenice *tko, što, koji* i veznik *da* te prilozni *kad, gdje* i *kako*“ (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 87).

²¹ „Surečenice se u subjektivnoj rečenici odvajaju zarezom kada su u inverziji i kada se nabraja više zavisnih surečenica“ (Družijanić Hajdarević i dr. 2015: 88).

se, nakon početnog predikata razrađuje kategorija subjekta, pri čemu se navodi: da „subjektom obično²² imenujemo ono o čemu se u rečenici govori, odnosno subjekt izriče na što se odnosi obavijest izrečena predikatom. Uvijek je u nominativu (odgovara na pitanja *Tko? Što?*) i u rečenicu se uvrštava prema sročnosti s predikatom“ (Dujmović – Markusii dr. 2015: 43).

Čokolada je u Švicarsku stigla 1697.

Drugi tvrde da to nikada nije dokazano. (Dujmović – Markusii dr. 2015: 44)

Učenike se upozorava na razliku subjekta i vršitelja radnje: subjekt je uvijek u nominativu, a vršitelj radnje može biti i u nekom drugom padežu, pa onda izriče drugu sintaktičku službu, npr.:

Prohtjelo se Ivanu malo prošetati. (neizravni objekt) (Dujmović – Markusii dr. 2015: 44).

Razlika subjekta i vršitelja radnje u osnovnoškolskim udžbenicima nije navedena jer je prototipni subjekt izjednačen s vršiteljem radnje, pa se tako i pojašnjava onima koji se prvi put susreću s ovom sintaktičkom jedinicom. Također, ovaj gimnazijski udžbenik, za razliku od osnovnoškolskih, za rečenicu s neizrečenim subjektom navodi da ima *neizrečeni (skriveni)²³ subjekt*, npr.:

Danas je najomiljenija svjetska poslastica. (Dujmović – Markusii dr. 2015: 44)

Naziv *besubjektne rečenice* za rečenicu u kojoj predikat ne otvara mjesto subjektu jednak je kao u udžbeniku za sedmi razred, osim što gimnazijski u kontekstu *besubjektne rečenice* upozorava i na *obezličeni predikat*: „Predikat je

²² Riječ „obično“ ovdje ostavlja prostor razlikovanju subjekta i vršitelja radnje.

²³ Naziv *skriveni* biti će komentiran u zaključku poglavlja.

u besubjektnoj rečenici u 3. licu jednine (obezličeni predikat)²⁴. U službi su predikata bezlični glagolski oblici (*radi se, govori se, priča se*)“ (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 44).

Neosnovano se govorilo o štetnosti čokolade. (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 44)

Nadalje, prisutna su i različita pravila za sročnost subjekta s predikatom koja su detaljno objašnjena. Posebno se upozorava na pravila sročnosti kada se u rečenici nalazi više subjekata različitog roda i broja.²⁵ Navode se i primjeri kada dolazi do kolebanja jer subjekt s predikatom može biti sročan po obliku i po smislu, odnosno može biti riječ o gramatičkoj ili leksičkoj sročnosti. U kontekstu sročnosti po rodu navode se imenice ženskog roda na *-a* (*sluga, knjigovođa, kolega*) koje označuju osobu muškog spola, ali se sklanjaju kao imenice ženskoga roda na *-a* te imenice ženskoga roda na *-a* (*skitnica, budala, kukavica*) koje označuju osobe i muškog i ženskog spola, ali se sklanjaju kao imenice ženskog roda na *-a*. S druge strane, u kontekstu sročnosti po broju spominju se pojmovi *zbirne*²⁶ i *brojevne*²⁷ imenice, te brojevi kod kojih je predikat uvijek u množini (*dva, oba, tri, četiri*) i kod kojih je predikat uvijek u jednini (od *pet* nadalje) (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 45–48).

²⁴ Udžbenik nespretno objašnjava obezličeni predikat u ovom kontekstu jer ispada da je dovoljno samo glagol staviti u 3. lice jednine.

²⁵ Kada je više subjekata u jednini, predikat može biti u jednini ili množini: (*Pred nama se ukazao otok, more i kuća./ Pred nama su se ukazali otok, more i kuća.*); kada je u rečenici više subjekata različitog roda u jednini, predikat može biti u jednini onog roda u kojem je najbliži subjektu ili u množini muškoga roda.: (*Mnogo nam je značilo povjerenje, odanost i podrška/ Mnogo su nam značilo povjerenje, odanost i podrška.*); kada su svi subjekti različitog roda i u množini, predikat je u rodu najbližeg subjekta: (*Pitali su za tebe prijatelji, poznanice i ona djeca.*); kada su svi subjekti različitog roda i broja, predikat se slaže s najbližim subjektom, no može biti i u množini muškoga roda: (*Dočekala nas je Ana i mještani./ Dočekali sunas Ana i mještani.*)(Dujmović-Markusi i dr. 2015: 45).

²⁶ Zbirne imenice na *-je* koje su po obliku srednjega roda (*cvijeće, granje, lišće, perje*), zbirne imenice na *-ad* koje su po obliku ženskoga roda na nulti morfem (*momčad čeljad, unučad, zvijerad*) zbirne imenice na *-ako* koje su po obliku imenice ženskoga roda na *-a* (*braća, djeca, gospoda*) (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 46-47).

²⁷ Brojevne imenice *dvojica, trojica, četvorica...* koje imenuju muški spol, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda na *-a* i brojevne imenice *dvoje, oboje, troje, četvero...* koje imenuju i muški i ženski spol (Dujmović-Markusi i dr. 2015: 47).

Udžbenik za strukovne škole *Vjedi Snježane Zrinjan* kod subjekta najprije definira *sročnost ili kongruenciju* kao „slaganje subjekta s predikatom u licu, broju i rodu“, a zatim i subjekt kao „riječ u nominativu koja je sročna s predikatom“ (Zrinjan 2014: 23). Dakle, udžbenik za strukovne škole nudi naziv i *sročnost* i *kongruencija*, dok je u gimnazijskom prisutan samo naziv *sročnost*. Nazivi *rečenice s neizrečenim subjektom* i *besubjektne rečenice* identični su kao u udžbeniku za sedmi razred osnovne škole. Zanimljivo je da se u udžbeniku za strukovne škole subjekt objašnjava najkraće, na svega jednoj stranici, dok se u gimnazijskom objašnjava na nekoliko stranica. No osnovna razlika između gimnazijskog i udžbenika za strukovne škole jest u govorenju o *besubjektним rečenicama*. Naime, dok gimnazijski ima već spomenuti naziv *obezličeni predikat*, u strukovnom se ista stvar objašnjava drugim riječima: „Predikat se u besubjektним rečenicama tvori od glagola u 3. licu jednine srednjega roda kojem se pridodaje čestica *se* (*govorilo se, znalo se, mislilo se*)“ (Zrinjan 2014: 23). Dakle, može se zaključiti da je gimnazijski udžbenik usmjeren usvajanje i gramatičkoga nazivlja, dok je u strukovnom prednost dana uporabi, odnosno stručna se terminologija manje rabi.

Kod subjektivnih rečenica gimnazijski udžbenik, u odnosu na osnovnoškolske, dodatno objašnjava da se zavisna surečenica uvodi glagolima izricanja (glagoli govorenja, mišljenja, osjećanja i sl.), npr.:

Kaže se da poslije kiše dolazi sunce.

Čini se da test nije bio težak. (Dujmović-Markusii dr. 2015: 80)

ili imenskim i priložnim izrazima istog značenja koji imaju službu predikata glavne surečenice, npr.:

Poznato je da poslije kiše dolazi sunce. (Dujmović-Markusii dr. 2015: 80)

Takvih objašnjenja u strukovnom udžbeniku nema. Naime, on ovu vrstu rečenica objašnjava vrlo kratko, na primjeru samo jedne rečenice:

Činilo se da ne učim dovoljno. (Zrinjan 2014: 56)

4.2.3 Gramatike

Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* (2007) navodi da je subjekt „onaj član koji se u rečenicu uvrštava po sročnosti s predikatom kazujući na što se odnosi obavijest sadržana u predikatu“ (Težak – Babić 2007: 231), npr.:

Brod se primiče. (Težak – Babić 2007: 231)

Navodi se (i definira) pojam *sročnosti*, ali bez drugog naziva (*kongruencija*). Definira se i pojam *poimeničenog pridjeva*,²⁸ koji može biti u službi subjekta jer se može zamijeniti imenicom, npr.:

Novi se najednom rastuži.

Novak se najednom rastuži. (Težak – Babić 2007: 231)

Također, spominje se da u službi subjekta mogu još biti glagoli u infinitivu te brojevi:

Orati je teško.

Objje se digoše. (Težak – Babić 2007: 231)

U gramatici Težaka i Babića subjekt je objašnjen vrlo kratko, za razliku od Silić-Pranjkovićeve gramatike, koja ima daleko detaljniji opis subjekta. Dokaz tomu je i iscrpno objašnjenje pojma na samom početku: „Naziv subjekt,

²⁸U udžbenicima se *poimeničeni pridjev* u funkciji subjekta navodi jedino u gimnazijskom udžbeniku.

kao i naziv predikat, dolazi od latinskoga jezika (od riječi *subiectum* koja znači 'ono što leži pod čim', 'što je podmetnuto pod nešto drugo'). Već se iz toga vidi da se subjekt shvaćao kao svojevrsna podloga govorenja, kao predmet od kojega polazi kakva radnja ili kao predmet koji pokreće radnju, kao pokretač radnje, kao oznaka za ono o čemu je riječ u rečenici. Otuda za subjekt i stariji hrvatski naziv 'podmet', koji danas nije u uporabi“ (Silić – Pranjković 2007: 293). Nadalje, govori se i o odnosu subjekta i predikata, gramatičkim svojstvima te o odnosu subjekta i drugih vrsta riječi. Tako se u službi subjekta mogu naći zamjenice, poimeničeni pridjevi, brojevi, infinitiv te jedina novost u odnosu na Težak-Babićevu *Gramatiku hrvatskoga jezika* neki vezani spojevi riječi

Mnogo ljudi je došlo. (Silić – Pranjković 2007: 295)

Definira se pojam *sročnosti*, odnosno *kongruencije*, a naziv za rečenice u kojima ne može biti subjekt jest *rečenice bez subjekta* umjesto, u školskoj literaturi uobičajenoga, *besubjektne rečenice*. Međutim, iako se ne navodi u ovom poglavlju, naziv *besubjektne rečenice* spominje se u poglavlju Predikativnost u govorenju o bezličnim rečenicama.²⁹Također, nema ni sintagme *neizrečeni subjekt* kao u školskim udžbenicima, već se on objašnjava pojmom *zališni subjekt*: „Subjekt se u hrvatskom standardnom jeziku uglavnom izostavlja kad je zališan, a zališan je vrlo često, pogotovo u prvome i drugome licu, npr. *Sutra (ja) dolazim.*“ (Silić – Pranjković 2007: 296). Navode se i pravila za sročnost višечlanog subjekta s predikatom, što u Težak-Babićevoj gramatici također nije bilo slučaj.³⁰

²⁹Tu se *besubjektne rečenice* naziva još i *jednočlanima* jer imaju samo predikat (Silić – Pranjković 2007: 283).

³⁰Takvih pravila ukupno je šest, s tim da se prva četiri odnose na subjekte u jednini, a ostala dva nasubjekte u množini (Silić – Pranjković 2007: 298).

Hrvatska školska gramatika LaneHudeček i Milice Mihaljević (2017) definira subjekt kao „rečenični dio koji označuje ono o čemu je riječ u rečenici“ (Hudeček – Mihaljević 2017: 129), npr.:

Kuća je nova. (Hudeček – Mihaljević 2017: 130)

Donosi usporedbu *izrečenog* i *neizrečenog* subjekta:

Mara mi se sviđa. / Sviđa mi se. (ona) (Hudeček – Mihaljević 2017: 130)

te primjer za *besubjektne* rečenice:

Sniježi cijeloga dana. (Hudeček – Mihaljević 2017: 131)

Novost je u tome što ova gramatikajedina u poglavlju o subjektu spominje *subjektni skup*³¹, koji čini subjekt sa svojim dopunama, atributom i apozicijom, npr.:

Atribut: ***Mali crni pas** laje na prolaznike.* (Hudeček – Mihaljević 2017: 132)

Apozicija: ***Psić Spajki** spava u kućici.* (Hudeček – Mihaljević 2017: 132)

Težak-Babićeva gramatika za subjektne rečenice ima različitosti u nazivlju, koje se mogu primijetiti u sadržaju samog opisa. U njoj se subjektne rečenice dijele na *odnosne* po načinu vezivanja i *izrične* po glagolu izricanja.

Neka bude to što biti ne može.

Glavno je to da je koliba gotova. (Težak – Babić 2007: 264)

³¹Ostale dvije gramatike spominju pojam *subjektni skup*, ali ne u govorenju o subjektu, već u poglavlju o rečenicama, dok je u udžbenicima za srednju školu prisutan samo naziv *imenične dopune* u kontekstu govorenja o atributu i apoziciji.

Silić-Pranjkoćeva gramatika subjektne rećenice dijeli na *odnosne*, *zavisnouputne* i *izrične*. Vezna sredstva zavisnouputnih rećenica mogu biti upitne zamjenice, upitni prilozi te upitni veznici (čestice) *li* i *da li* (Silić – Pranjkoć 2007: 331-332), npr.:

Nije rećeno čija je to dužnost.

Vidi se kuda su prošli.

Pitanje je da li će joj reći ili ne reći. (Silić – Pranjkoć 2007: 331-332).

Hudeček i Mihaljević (2017) ne navode vrste subjektivnih rećenica, jedino ističu da službu veznika u subjektivnim rećenicama imaju i odnosne i upitne zamjenice, prilozi, izrazi poput *zbog čega* i upitna čestica *li*, a kao primjer navode rećenicu:

Bogat je komu malo treba. (Hudeček – Mihaljević 2017: 154)

za koju kažu da nije moguće jednoznačno odrediti pripada li skupini subjektivnih ili predikatnih rećenica.³²

Nakon temeljitog proučavanja kategorije subjekta u cjelokupnoj navedenoj literaturi može se zaključiti kako je nazivlje većinom usklađeno uz manja odstupanja, ali razlike koje se navode odnose se na sadržaj koji je određen nastavnim planom i programom te namjenom pojedine gramatike. U osnovnoškolskoj literaturi, od koje bi se najviše očekivala jednakost u nazivlju obzirom da je namijenjena nižem stupnju obrazovanja, mogu se primijetiti razlike. Primjerice, učenici se sa definicijom *besubjektivne rećenice* susreću tek u sedmom razredu, iako o subjektu uče već u petom. Naravno da se podrazumijeva kako se znanje nadograđuje, no problem nastaje kada se u

³² Ne navodi se nikakvo dodatno objašnjenje zašto se to ne može odrediti.

tekstovima koji učenici čitaju takve rečenice pojave puno prije nego što su oni upoznati s njima. Nadalje, srednjoškolska literatura kod kategorije subjekta rabi pojam *sročnost* ili *kongruencija* dok je u osnovnoškolskoj prisutan naziv *slaganje*, to može rezultirati nedoumicama kod učenika jer nešto što su do tada prepoznavali odjednom nosi drugačiji naziv. Cilj struke trebao bi se temeljiti na tome da se učenicima kroz definicije pojmova što jednostavnije omogući prepoznavanje istih u tekstu, no korištenje različitog nazivlja dovodi do nejasnoća, koje će kao rezultat imati i teže prepoznavanje osnovnih kategorija. Također važno je naglasiti slikovitu uporabu nazivlja u gimnazijskom udžbeniku gdje se za *neizrečeni subjekt* navodi i naziv *skriveni*. Smatram da je navedena slikovita uporaba naziva neprimjerena na toj razini obrazovanja. Među gramatikama bitnu razliku u kategoriji subjekta ima Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* u kojoj temeljni pojmovi vezani uz subjekt poput *rečenice s neizrečenim subjektom* i *besubjektne (neosobne) rečenice* nisu prisutni u poglavlju o subjektu, već se o njima govori u zasebnim poglavljima koja slijede tek nakon što su predstavljeni svi samostalni i nesamostalni rečenični članovi. Smatram da takav raspored otežava korištenje i razumijevanje. Također, jedan od najboljih pokazatelja neusklađenosti u nazivlju kategorije subjekta je to što ni gramatike nisu dosljedne u nazivima koje koriste. Primjerice, kada se u Težak-Babić prvi put spominje pojam *besubjektna rečenica* navodi se i naziv *neosobna*, no u svakom sljedećem spominjanju koristi se samo naziv *besubjektna*. Zanimljivo je promatrati primjere rečenica poput *Kiša kiši* za koju bi se moglo reći da je besubjektna rečenica jer je subjekt zalihostan, kao i *Pričalo se o plaćama* gdje je subjekt nemoguće uvrstiti jer je predikat obezličen glagol.

5. Zaključak

Vjerujemo da je i iz navedenoga vidljivo kako je tema sintaktičkog nazivlja iscrpna za proučavanje te bi se njome moglo baviti u dosta širem okviru nego što ovaj rad obuhvaća. Suvremena kroatistička literatura teži ujednačavanju nazivlja sa strukom, ali u tome nisu uvijek dosljedni. Primjer nedosljednosti ima udžbenik za treći razred gimnazije *Fon–fon 3* (Profil, 2015.) koji rabi naziv „*skriveni*“ za neizrečeni subjekt. Slikovitost tog naziva nije u skladu s razinom obrazovanja kojoj je udžbenik namijenjen. Nadalje, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića jedina se, među promatranom literaturom, ističe u uporabi hrvatskih naziva za kategorije predikata i subjekta, pa su tako uz latinske nazive navedeni i hrvatski „*prirok*“ i „*podmet*“. Ujednačenost je nazivlja u literaturi namijenjenoj obrazovanju od velike važnosti jer bi nedosljednost dovela do poteškoća u usvajanju novih znanja.

Sličnosti i razlike sintaktičkog nazivlja prikazane su u sljedećoj tablici.

Tablica 1. *Sintaktičko nazivlje u analiziranim udžbenicima i hrvatskim gramatikama*

Pojam	Izvor						
	udžbenik za peti razred osnovne škole	udžbenik za sedmi razred osnovne škole	udžbenik za treći razred gimnazije	udžbenik za treći razred četverogodišnjih strukovnih škola	Težak – Babić gramatika	Silić – Pranjković gramatika	Hudeček – Mihaljević gramatika
glagolski predikat	+	+	+	+	+	+	+
imenski predikat	-	+	+	+	+	+	+
spona ili kopula	-	-	+	+	+	+	+
neoglagoljena rečenica	-	+	+	+	+	-	+
bezglagolska (eliptična ili krnja)	-	-	+	+	+	-	-
bespredikatna rečenica	-	-	-	-	-	-	+
jednostavni i složeni glagolski predikat	-	-	-	-	-	+	-
kopulativni i semikopulativni imenski predikat	-	-	-	-	-	+	-
predikatni skup	-	-	-	-	-	-	+
rečenica s neizrečenim subjektom	+	+	-	+	+	-	+
besubjektnarečenica	-	+	+	+	+	+	+

neizrečeni (skriveni) subjekt	-	-	+	-	-	-	-
rečenice bez subjekta	-	-	-	-	-	+	-
slaganje	+	+	-	-	-	-	+
sročnost	-	-	+	+	+	+	-
kongruencija	-	-	-	+	-	+	-
zališni subjekt	-	-	-	-	-	+	-
subjektni skup	-	-	-	-	-	-	+

Početna pretpostavka kako će *Hrvatska školska gramatika* Lane Hudeček i Milice Mihaljević (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017.) donijeti najviše noviteta u nazivlju, jer je najnovija među promatranom literaturom, pokazala se istinitom. Dokaz tomu su rečenice tipa *Vatra!* koje nazivaju *bespredikatne rečenice* jer u njima izostaje predikat, dok se u ostalim priručnicima navodi da je riječ o predikatu kojemu nedostaje glagolski dio pa takve rečenice nazivaju *neoglagoljene*. Mišljenja sam kako su razlike u sintaktičkom nazivlju u školskom diskursu vezane za pristup s obzirom na nastavni plan i program, odnosno namjenu svake od proučavanih gramatika te da je nazivlje u pravilu ujednačeno.

Popis literature

Knjige

1. Družijanić Hajdarević, Ela; Lovrenčić Rojc, Gordana; Lugarić, Zorica; Lugomer, Valentina. *Riječi hrvatske 7: udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2015.
2. Dujmović – Markusi, Dragica; Pavić – Pezer Terezija. *Fon – fon 3: udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 2015.
3. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. *Hrvatska školska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2017.
4. Kovač, Slavica; Bežen, Ante; Jukić, Mirjana. *Hrvatska krijesnica 5: udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
5. Silić, Josip; Pranjković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
6. Težak, Stjepko; Babić Stjepan. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
7. Zrinjan, Snježana. *Vjedi: udžbenik za treći razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Alfa, 2014.

Internetski izvori

1. Nastavni plan i program za osnovnu školu, MZOS, Zagreb, 2006.

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf (posjet: svibanj 2019.)

2. Stolac, Diana. Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću. // Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 31, 1(2005), str. 249–276. <https://hrcak.srce.hr/9402> (posjet: svibanj 2019.)

Popis ilustracija

Tablica 1. Sintaktičko nazivlje u analiziranim udžbenicima i hrvatskim gramatikama

Sažetak

Tema je ovoga završnog rada sintaktičko nazivlje u školskom diskursu. Nazivlje se promatralo u kategoriji predikata i subjekta, samostalnih rečeničnih članova. Cilj je rada upozoriti na razlike u sintaktičkom nazivlju koje su zastupljene u literaturi namijenjenoj obrazovanju kako nebi došlo do poteškoća pri stjecanju novih znanja zbog neujednačenosti nazivlja. Najprije je citirana definicija sintakse kako bi se objasnio taj termin. Istaknute su vrste samoznačnih i suznačnih riječi, kao i samostalni i nesamostalni rečenični članovi. Nadalje, kategorije predikata i subjekta analizirane su na temelju udžbenika za peti i sedmi razred osnovne škole te udžbenika za treći razred srednje škole za gimnaziju i strukovnu (četverogodišnju) školu. U analizu su uključene i suvremene gramatike hrvatskoga standardnog jezika. Nakon proučene nabrojene literature moguće je zaključiti kako je nazivlje u školskom diskursu većinom ujednačeno, ali su navedene razlike koje se odnose na sadržaj nastavnog plana i programa te namjenu gramatika.

Ključne riječi: sintaksa, nazivlje, školski diskurs, predikat, subjekt, hrvatski jezik

Syntactic terminology in school discourse

Keywords: syntax, terminology, school discourse, predicate, subject, Croatian language